



נשיא ומייסד  
הרב שאול ישראלי זצ"ל

## פרשת שבוע **וישלח תשע"ז**

**וַיָּבֵא יַעֲקֹב... אֶל קַרְיַת הָאֲרָבַע הוּא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר גָּר שָׁם אֲבֹרָהֶם וַיִּצְחָק** (בראשית ל"ה כז)

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

חברון היא העיר בה גרו כל אבות האומה - אברהם יצחק ויעקב, כמוכח מהפסוק המשמש כותרת לדברינו השבוע. הקניין הראשון באדמת ארץ ישראל נעשה בה לפני כארבעת אלפי שנים. ירושלים הנה עיר יהודית "רק" שלשת אלפי שנים.

עובדה זו הביאה את אנשי חברון לפני מאה ועשר שנים (תרס"ז), לראות עצמם כמי שאינם כפופים להנהגה המרכזית בירושלים. הביטוי המעשי של השקפה זו היה הקמת מערך גיוס תרומות עצמאי, שלא היה כפוף לאנשי הוועד הכללי, שישב בירושלים (לימים, תחת ישיבת מרכז הרב הישנה ברחוב הרב קוק). הוועד הכללי היה הגוף שאסף תרומות מכל הקהילות ברחבי הפזורה והוא חילק את הכספים - "כספי החלוקה" בין כל היהודים שנוקדו לו ברחבי הארץ. אנשי הוועד הכללי תבעו את אנשי חברון לדין תורה, לפני הרב הראשי ליפו הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל (סיכום הדברים מופיע באגרות הראי"ה אגרת לט).

נסכם בקצרה את טענותיהם של אנשי כולל חברון:

- יהושע בן נון הרג את אדני צדק מלך ירושלים ובמסגרת הקרבות על כיבוש הארץ שרף עם ישראל את ירושלים (שופטים א' ח). לאחר כיבושה, יהודים לא גרו בירושלים (עיינו כדוגמה שופטים י"ט, יא-יב) עד ימי דוד המלך, שכבש מהיבוסים את עיר דוד ובנה מחדש את העיר.
- על פי חכמי האמת פתחו של גן העדן הוא בחברון, במערת המכפלה. וז"ל: "רבי קיסמא אמר מערת המכפלה סמוך לפתח גן עדן. בשעה שמתה חוה בא אדם לקברה שם ושם הריח מריחות גן עדן באותו הריח שהיה שם" (זוהר חדש כרך ב (מגילות) מגילת רות דף לג עמוד ב). לעומת זה פתחו של גיהנום על פי כמה וכמה דעות בחז"ל מצוי בירושלים "ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: שלשה פתחים יש לגיהנם, אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלים... בירושלים דכתיב נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים. ותנא דבי רבי ישמעאל: אשר אור לו בציון - זו גיהנם, ותנור לו בירושלים - זו פתחה של גיהנם... אמר רבי מריון אמר רבי יהושע בן לוי, ואמרי לה תנא רבה בר מריון בדבי רבי יוחנן בן זכאי: שתי תמרות יש בגי בן הנום ועולה עשן מביניהן, וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשירות, וזו היא פתחה של גיהנם" (עירובין דף יט ע"א).
- לפי זה, לא רק שהאבות בחרו כמקום קבורתם את חברון אלא שהם צעדו בעקבותיהם של אדם וחווה.
- מערת המכפלה היא המקום הראשון שנקנה בארץ ישראל על ידי אבי האומה והיא בבחינת המפתח לקניינה של כל ארץ ישראל.
- דוד המלך בחר קודם כל בחברון ורק אחר כך עלה לירושלים.

הרב זצ"ל דחה את דבריהם והסביר:

- בשום פנים ואופן אין "להקטין, ח"ו, מעלת קדושת ירושלים, ת"ו, נגד שאר ערי אה"ק איזו שתהיה, שזהו ממש פגם איסור הבמות".
  - אין להביא ראיה מכך שהאבות בחרו לגור דווקא בחברון או בעיר אחרת, שהרי היו להם סיבות ואין זה מוריד ממעלתה וקדושתה של ירושלים. "דעיקר הקדושה והמעלה תלוי דוקא בירושלים".
  - גם הימצאותה של מערת המכפלה בחברון איננה מעניקה לה יתרון על ירושלים "הרי שאפילו קדושת חברון ומערת המכפלה, שזהו עיקר מעלתה של עה"ק חברון, כלולה. ג"כ בירושלים".
- (בע"ה בקרוב יצא לאור "צפנת שמואל" ובו ביאור לספר שמואל-פרקי דוד שם אסביר באריכות את כל הנושא).

הבה נתפלל כי הקשר של כל עם ישראל לארץ ישראל יתחזק וכל העם יתאחד סביב ירושלים כעיר שחברה לה יחדיו.

<p>לע"י ר' אליהו כרמל ז"ל נלבי"ע ח' באייר תשע"ו</p>	<p>לע"י רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"י ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד</p>	<p>לע"י מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלבי"ע י' בתמוז תשע"ד</p>	<p>לע"י הרב אשר וסרטיל ז"ל נלבי"ע ט' בכסלו תשס"ט</p>
<p>לע"י יחזקאל צדיק ז"ל, נלבי"ע י"א באייר תשע"ו</p>	<p>לע"י הרב שלמה מרזל זצ"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י' באייר תשע"א</p>	<p>לע"י הרב ראובן אברמן זצ"ל, חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע ט' בתשרי תשע"ו</p>	<p>לע"י מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלבי"ע י"ז בסיוון תשע"ד</p>	

לע"י הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

## הפרשה בהלכה



### התורה חסה על ממונם של ישראל

צדיקים אינם פושטים ידיהם בגזל. משום כך שב יעקב על עקביו, ועבר את היבוק על מנת ליטול פכים קטנים שהיו לו שם. מעשה אבות סימן לבנים: גם התורה חסה על ממונם של ישראל, בהניחה שכולנו מקפידים שלא לשלוח ידינו בגזל, ועל כן ראוי להקל עלינו בענייני מצוות ואיסורים במקום שיש הפסד ממון. משום כך, קודם שמחליט הכהן על טומאתו של בית מחמת צרעת שנגעה בו, הוא מצווה לפנות את הבית מהכלים שבו. כלים שונים במקדש היו עשויים מחומר יותר זול על מנת לחסוך מממוננו – כך הקלפי שבו היו גורלות השעירים של יום הכיפורים עשויה עץ, ולא זהב או כסף; מחתת הקטורת היתה עשויה כסף ולא זהב, וכן פיהם של השופרות שהיו תוקעים בהם במקדש בתעניות.

אף כשנדרש אדם להקריב קרבנות, דרשה התורה שלא יקדיש אדם את כל אשר לו, אלא "מכל אשר לוי" (ויק' כז, כח), ויביא רק "כפי מסת ידו" (דב' טז, ז), ואל יפזר למצוות יותר מאשר חומש מממונו. בכל זאת יש פעמים שהשתמשו בכלל הפוך: "אין עניות במקום עשירות" - אין עושים במקדש דבר בצמצום, אלא מתוך עושר ושררה. משום כך לא היו מתקנים את הכלים במקדש, אלא עושים חדשים; את קרבן התמיד היו משקים בכוס של זהב, ועוד. מסתבר שהדבר תלוי בשיקול דעתם של חכמים, בהתחשב בהפסד, בכבוד העבודה ובצורך. **ע"פ הערך התורה חסה בכרך יא**

### גיד הנשה - בזכרים ונקבות

רבי יהונתן אייבשיץ מספר בספרו כרתי-ופלתי (סה, טז) שמנקה אחד, בעל תורה ומומחה מאד, הרעיש את העולם בזמנו, שגיד הנשה שהכל נוהגים לנקרו, איננו הגיד שאליו התכוונה התורה, אלא גיד אחר הוא. מספר ר' יהונתן: "ואני חקרתי ובדקתי את הדבר, ומצאתי שזה הגיד אינו רק בבהמות זכרים, ולא בבהמות נקבות. ואז הראיתי לו סמ"ג [ספר מצוות גדול] שכתב דגיד הנשה נוהג בזכרים ונקבות."

ראייתו של ר' יהונתן תמוהה, שהרי הסמ"ג מתכוון לומר שגיד הנשה אסור הן על בני אדם זכרים, והן על הנקבות, וכלל אינו דן במינן של הבהמות.

כמה תירוצים נאמרו לדבריו של ר' יהונתן אייבשיץ. יש אומרים שהכוונה אינה לסמ"ג, אלא לבה"ג (בעל הלכות גדולות) שכתב: "ודביק [גיד הנשה דבוק] בדכר ונוקבתא", ובוודאי כוונתו לבהמה שבה דבוק גיד הנשה.

בספר כרתי-ופלתי שנדפס בחיי המחבר מצאו תיקון בכתב ידו של ר' יהונתן: במקום בסמ"ג, בסה"ג, והכוונה לספר הניקור שנדפס בטור יו"ד סי' סה, ושם כתוב: "וחותך הזכרות והנקבות". אכן, גם על ראיות אלו מבה"ג ומסה"ג יצאו עוררים, שכן הכוונה לכינויים שונים של גידים - זכר ונקבה - ולא למיני הבהמות.

על כל פנים ראייה יש מרש"י בחולין צ, א ד"ה הנאכלים, שמזכיר קרבן חטאת שנוהג בו איסור גיד הנשה, והרי חטאת לעולם נקבה היא. וגם על כך יש לערער, שמא מדובר בחטאת הציבור, שהיא זכר ולא נקבה. **ע"פ הערך גיד הנשה בכרך ו**

## רפואה והלכה

### קדימויות והעדפות

**וַיֵּשֶׁם אֶת הַשְּׁפָחוֹת וְאֶת יְלָדֵיהֶן רֵאשֻׁנָה וְאֶת לֵאָה וְיְלָדֵיהָ אַחֲרָיִם וְאֶת רְחוּל וְאֶת יוֹסֵף אַחֲרָיִם**  
[זכראשית לג ב']

### פרשנות המקרא

**זכראשית זכה, עח:** יואת רחל ואת יוסף אחרנים' - הדא אמרה אחרון אחרון חביב.

**כ"י:** יואת לאה וילדיה אחרנים' - אחרון אחרון חביב.

**לכן עזרל:** ושם רחל ויוסף באחרונה אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם.

**ל"ק:** וישם' האחרון אחרון חביב, אולי ינוח כעסו בהריגת הראשונים ויניח האחרונים.

**כ"ל הי"כ:** אפשר וסדר זה נקבע על פי הרגש ולפי רוב האהבה, אך אין הכרח בדבר. בפסוקים ו-ז נמצא רמזים למניעים אחרים המתקבלים על הדעת יותר.

**כ"ר הי"כ (פסוקים ו-ז):** בכך יש לבקש גם המניע לסדר הניתן לעיל - יעקב הקדים את השפחות שכניעתן יתרה, ובאחרונה את רחל ויוסף שכניעתן מועטת.



## מקורות ראשוניים

באופן כללי מצינו בהלכה דיונים רבים הנוגעים לשיקולי קדימויות ביחס לקיום מצוות. יש שהפתרון הוא באמצעות עקרון כללי, ויש שהפתרון הוא בהתאם לנתונים המיוחדים של המצוות או המצבים.

מצינו בהלכה מספר עקרונות לקביעת קדימות, כגון כל התדיר מחברו - קודם את חברו (או תדיר ושאינו תדיר - תדיר קודם) [1]; כל המקודש מחברו - קודם לחברו [2]; מעלין בקודש ולא מורידין [3]; אין מעבירין על המצוות [4]; עשה דוחה לא תעשה [5]; מצוות מן התורה דוחות מצוות מדרבנן; דבר שהוא חובה דוחה דבר שהוא מצווה או רשות [6]; עוסק במצווה - פטור מן המצווה [7]; מצווה עוברת לעומת מצווה שאינה עוברת [8].

שאלת הקדימות בין מצוות מתייחסת לשני מצבים עיקריים:

- כאשר נוצר צורך לקיים שתי מצוות או יותר בו-בזמן, או לבצע פעולות אחדות בו-בזמן, ויש להקדים מצווה אחת או פעולה אחת על פני רעותה, מפאת אי היכולת מבחינת הזמן לקיים את שניהם בבת אחת. השאלה במקרים אלו היא רק לגבי סדר הדברים, והשיקולים הנדרשים הם רק ביחס להקדמת פעולה או מצווה אחת על פני רעותה [9].
  - כאשר נוצר צורך לקיים יותר ממצווה אחת או יותר מפעולה אחת, ויש להעדיף מצווה אחת או פעולה אחת על פני רעותה, מפאת אי היכולת לקיים את כולם. השיקולים הנדרשים במקרים אלו מתייחסים לביטול מצווה או פעולה אחת מפני האחרת. סיבות למצבים כאלו יכולות להיות היעדר אמצעים כספיים לרכישת חפצי המצווה, מצוות עוברות מבחינת הזמן שלא ניתן לקיימן אחרי עבור זמן, הגבלה הלכתית בביצוע אחת המצוות, וכיוצא ב [10].
- מספר נושאים הנוגעים לקדימויות הם בעלי משמעות מיוחדת לנידוןנו, שכן הם מתייחסים לקדימויות של בני אדם: קדימויות לעניין פדיון שבויים [11], קדימויות לעניין צדקה [12], קדימות בין עני, אביון ועשיר בעניין שכר שכיר [13], וקדימות לדין של בעלי דין אצל דיין [14]. מצינו עוד דיון הדומה לקדימויות בעניין שכיב מרע שאמר לתת נכסיו לטוביה, ולא פירש איזה טוביה, ודנו בשלושה קדימויות - תלמיד חכם, קרוב ושכן [15].

## קדימויות בענייני הצלת נפשות

קביעת הקדימות להצלת חיי אדם נידונה במקורות ראשוניים אחדים. המדובר במצבים שניתן להציל רק אדם אחד, ללא אפשרות להציל את כל הזקוקים להצלה, והצלת היחיד באה על חשבון אחר או אחרים.

- "האיש קודם לאשה להחיות וכו', כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר; אימתי, בזמן שכולם שווים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם, וכהן גדול עם הארץ - ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ" [16].
- על פי משנה זו קנה-המידה להעדפת ההצלה הוא על פי המעמד החברתי-דתי, ריבוי חובת המצוות (כגון איש קודם לאשה), הייחוס הטבעי (כגון כהן קודם ללוי), והמעלה הרוחנית (כגון ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ), והיינו על פי הכלל שכל המקודש מחברו - קודם לחברו [17].

יש מי שכתב, שהכוונה בקדימויות אלו היא דווקא למצב של שביה, וכאשר האיש והאשה רוצים להתאבד בטביעה, שאז מקדימים להציל את האיש, שהוא עושה מתוך צער גדול יותר מהאשה [18]; יש מי שכתבו, שהמדובר כאן דווקא בקדימות לפרנסה, לצדקה ולמזון, ולא בפיקוח נפש ממש [19]; אך רוב הפוסקים התייחסו לקדימויות אלו כפשוטן הדברים, שהמדובר במשנה זו גם כאשר השאלה הנידונה נוגעת לפיקוח נפש, דהיינו אם שני אנשים בסכנה, כגון שעומדים לטבוע, וניתן להציל אחד מהם, יש להציל לפי סדר הקדימויות המפורט במשנה [20].

יש מי שכתב, שקדימויות אלו מתייחסות דווקא לאדם שלישי שאינו בסכנה, אלא שהוא בא להציל אחרים בסכנה, אבל אם הוא עצמו בסכנה, הוא קודם לכולם [21].

התלמוד [22] מביא רשימה נוספת של קדימויות להצלה משבי [23].

בנוסף לרשימת הקדימויות המנויה לעיל, מצינו בפוסקים שהוסיפו עוד קדימויות, כגון כל המנויים במשנה קודמים לחרש שוטה וקטן, אפילו שלושה אלו הם ישראלים מיוחסים; חרש וקטן קודמים לשוטה, ועוד [24].

- "שנים שהיו מהלכים בדרך, וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותים - שניהם מתים (שאינן המים מספיקים לשניהם); ואם שותה אחד מהם - מגיע ליישוב. דרש בן פטורא, מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו, עד שבא רבי עקיבא ולימד - 'וחי אחיך עמך' [25], חייך קודמים לחיי חברך" [26].
- רוב הפוסקים הכריעו כדעת רבי עקיבא [27], אך יש מי שהסתפק כמי ההלכה [28].

לדעת רבי עקיבא - יש מי שכתב, שבעל המים מחוייב להציל עצמו, שכן אין הוא בעלים על גופו לוותר על חייו לטובת האחר, כאשר לפי ההלכה חיי קודמים [29]; ויש מי שכתבו, שלדעת רבי עקיבא בעל המים רשאי לשתות בעצמו, אבל אם רוצה לוותר על המים ולהציל את חברו, רשאי לעשות כן, ואף נקרא קדוש וחסיד [30].

- "נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו אחת מכם ונטמא אותה, ואם לאו הרי אנו מטמאים את כולכם, יטמאו את כולם, ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל" [31].

בטעם הדבר - יש מי שכתב, שהוא מפני שאין דוחים נפש מפני נפש [32]; ויש מי שכתב, שכיוון שהולכים לטמא את הנשים באונס, אין כאן עבירה כלל, ולפיכך אם יד ישראל לא תיגע בהן, לא נעשה כאן חטא כלל, ואם נמסור להם אחת מהן, הרי אנו עושים חטא בפועל, ולכן אסור [33].

יש מי שכתב, שדין זה הוא אפילו בפנויה, שלא ימסרו אותה להציל את שאר הנשים [34]. ועוד יש מי שכתב, שדין זה הוא אפילו במחוללת כבר [35], אך יש מי שכתב, שאם היא כבר מחוללת - מותר למסרה [36]. יש מי שכתב, שדווקא למסור להם נפש, ואפילו באמירה שיאמר לו קח לך את זו - אסור, אבל לומר לו קח לך אחת מהן שתרצה - מותר [37].

יש מי שכתבו, שאם ייחדו אשה אחת לטמאה - יש מי שכתבו, שלכל הדעות מותר למסרה כדי להציל את שאר הנשים, מפני שדין טומאת הנשים שונה מדין הריגה [38]; ויש מי שכתבו, שגם בדין טומאת נשים באנו למחלוקת אם מותר למסור מי שייחדוה, כמו לעניין הריגה [39].

- "סיעה של בני אדם שאמרו להם גויים תנו לנו אחד מכם ונהרגוהו, ואם לאו הרי אנו הורגים את כולכם - ייהרגו כולם, ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל; אבל אם ייחדוהו להם, כגון שייחדו לשבע בן בכרי [40] - יתנו להם, ואל ייהרגו כולם. אמר רבי יהודה, במה דברים אמורים [41], בזמן שהוא מבפנים והן מבחוץ (היינו כשהיחיד שדורשים אותו נמצא מבפנים לחומה, והגויים נמצאים בחוץ, שיש סיכוי שלא יכבשו את העיר, ואז יינצלו כולם, וגם היחיד יינצל, ולפיכך אף אם ייחדוהו - לא ימסרוהו) [42], אבל בזמן שהוא מבפנים והם מבפנים, הואיל והוא נהרג והן נהרגין - יתנוהו להם (היינו אם ייחדוהו אף אם אינו חייב מיתה), ואל ייהרגו כולם, וכן הוא אומר 'ותבא האשה אל כל העם בחכמתה וגו' [43], אמרה להם, הואיל והוא נהרג ואתם נהרגים - תנוהו להם, ואל תיהרגו כולכם. רבי שמעון אומר, כך אמרה להם, כל המורד במלכות בית דוד - חייב מיתה" [44].
- עולא בר קושב נתבע ממלכות רומי, שנידון על ידה למיתה, ברח והלך לו ללוד אצל ר' יהושע בן לוי, באו חיילי המלכות והקיפו את העיר, אמרו החיילים לאנשי לוד, אם אין אתם נותנים אותו לידינו, נחריב את העיר, עלה רבי יהושע בן לוי אל זה שנתבא אצלו, פייס אותו ומסרו לידי הגויים, והרגוהו. והיה אליהו הנביא זכור לטוב רגיל להתגלות אצל רבי יהושע בן לוי, ומאותו מעשה ואילך לא נתגלה אליו עוד. צם רבי יהושע בן לוי כמה צומות עד שחזר אליהו ונתגלה לו. הסביר אליהו לרבי יהושע, וכי למוסרים ולמלשינים אני מתגלה, אמר לו רבי יהושע בן לוי, וכי לא נהגתי לפי מה שנאמר במשנה [45], אמר לו אליהו, וזו משנת חסידים [46].
- יש מי שכתב, שמעיקר הדין נהג רבי יהושע בן לוי כהלכה, אלא שחסידי לא נוהגים כן [47]; ויש מי שכתב, שלפי עיקר הדין היה מותר למוסרו לכל הדעות, שהרי התחייב מיתה בדיניהם, אלא שאין זו משנת חסידים, הכוונה שאין הקב"ה מזמין דבר כזה לחסידיו, ואם הזדמן דבר כזה לחסיד, הרי הוא צריך להתפלל שיצילהו ה' [48].
- "כיוון שעלה נבוכדנצר להחריב את ירושלים, עלה וישב לו בדפני של אנטוכיא (היינו בפרבר של העיר אנטוכיה), ירדה סנהדרי גדולה לקראתו, אמרו לו, הגיע זמנו של בית זה ליחרב? אמר להם, לאו, אלא יהויקים מרד בי, תנוהו לי ואלך, באו אצלו ואמרו לו, יהויקים, נבוכדנצר רוצה אותך, אמר להם, כך עושים, דוחים נפש מפני נפש, דוחים נפשי ומקיימים נפשותיכם? כתיב [49] 'לא תסגיר עבד אל אדניו', אמרו לו, לא כך עשתה זקנתך לשבע בן בכרי? כיוון שלא שמע להם, עמדו ונטלוהו ושללוהו לו" [50].
- מספר מעשים ומאורעות במקרא מהווים יסוד לדיון הפוסקים והמפרשים בשאלה של העדפה בדיני נפשות:
  - מעשה יעקב בפגישתו עם עשו בפסוקו. וטעם הדבר היה משום שאחרון אחרון חביב, אולי ינוח כעסו של עשו בהריגת הראשונים, ויניח לאחרונים. לכאורה יש בזה מסירת חלק מהאנשים להריגה, כדי להציל חלק אחר [51].
  - במעשה יוסף ואחיו, שאמר להם יוסף 'אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם' [52], והם לא מסרו אחד, אלא יוסף הוא שחר את שמעון [53].
  - הפלשתים ייחדו את שמשון למוסרו להם, אחרי ששרף את שדותיהם בלפידים שהצמיד לשועלים, ובני יהודה אכן אסרוהו ומסרוהו לפלשתים [54]. יש מי שכתב, שבני יהודה נהגו כשורה, שכן שמשון נחשב כמחוייב מיתה למלכות, ולכן כשייחדוהו, מותר היה למוסרו [55]; יש מי שכתב, שהדבר היה מותר רק בגלל שמשון הסכים, והיינו שאם האיש מהסיעה שייחדוהו מסכים שימסרוהו לגויים - מותר [56]; ויש מי שכתב, שמשון לא היה חייב מיתה כשבע בן בכרי, ובכל זאת נהגו בני יהודה כשורה, כי הוא היה בבחינת רודף כלפיהם, כי במעשיו העמיד את בני יהודה בסכנה [57].
  - במעשה פילגש בגבעה [58], שבני ישראל דרשו להסגיר לידיהם את בני הבליעל שאנסו את הפילגש, ובני בנימין סרבו להסגירם, ונלחמו אלו באלו [59].

## פרטי דינים

### קדימויות בין חולים שיש בהם סכנה

- לצורך הדיון ההלכתי יש להבדיל בין מצב שבעל האמצעים להצלה זקוק בעצמו לאותם דברים כדי להציל את נפשו (מצב נדיר בימינו), לבין מצב שבעל האמצעים להצלה הוא אדם שלישי או הציבור כולו (המצב השכיח בימינו).
- אמצעי ההצלה שייכים לאחד מהאנשים שבסכנה:
    - כאשר אנשים נמצאים במצב של סכנה, ואמצעי ההצלה (כגון מים או תרופה) שייכים לאחד מהם - נפסקה ההלכה, שחייב קודמים לחיי האחרים, והוא רשאי או חייב להציל את נפשו, גם אם בכך ימותו האחרים [60], ובמצב כזה הוא קודם לכולם, אפילו אם יש שם אנשים שעל פי דירוג הקדימויות במשנה הם קודמים לו [61].
    - אם שנים טובעים בנהר, ויש חגורת הצלה שיכולה להציל רק אחד מהם - יש מי שכתב, שלכל הדעות כל המחזיק בחגורת ההצלה חייב להציל את עצמו, ולא אומרים מוטב ימותו שניהם ואל יראה האחד במיתת חברו [62].
    - יש מי שכתב, שכאשר אמצעי ההצלה שייך לאחד, אין האחר רשאי לגזול את אמצעי ההצלה מבעליו, שאף שרשאי אדם להציל עצמו בממון חברו, מכל מקום כאן זה בבחינת גזול נפשו של חברו [63].
    - כאשר בעל המים חלש יותר מחברו, וההנחה היא שגם אם ישתה מהמים יוותרו לו רק חיי שעה, בעוד שאם חברו ישתה מהמים, יש לו סיכויים לחיי עולם - יש מי שכתבו, שאף על פי כן רשאי בעל המים להעדיף את חיי השעה שלו, או ספק ההצלה שלו, על פני חיי העולם של חברו [64]; ויש מי שכתב, שבשום מקרה אין להניח שימותו שניהם כשאפשר שאחד יחיה, ולכן על בעל המים לוותר עליהם לטובת חברו שיש לו סיכוי לחיי עולם [65].
    - כאשר אמצעי ההצלה שייך לשני האנשים הזקוקים לכך, לכל הדעות יחלקו ביניהם, ואל יראה אחד במיתת חברו [66].
    - אמצעי ההצלה שייכים לאדם שלישי או לציבור:
      - שני בני אדם או יותר הזקוקים לטיפול מציל חיים, והגיעו בבת אחת, וניתן לטפל רק באחד מהם, ואמצעי ההצלה שייכים לשלישי או לציבור, קבעו הפוסקים סדרי קדימויות בהתאם לנתונים של החולים או הפצועים כדלקמן:
        - אם יש שם אחד, שסיכוייו הרפואיים להפיק תועלת מהטיפול להצלתו טובים יותר מהאחרים, הוא קודם לאלו שהסיכויים הרפואיים שלהם קלושים, אפילו הוא עם הארץ, ולא הולכים לפי סדר הקדימויות שבמשנה [67]. לפיכך, בריא ומסוכן - בריא קודם [68], והיינו ש"הבריא" הוא מי שצריך טיפול רפואי ויש לו סיכויים טובים; חיי עולם וחיי שעה - חיי עולם קודם [69]. וכל זה הוא דווקא אם החולה בחיי שעה לא יודע את מצבו, שאם לא כן יש חשש שדעתו תיטרף עליו כשיראה שמעדיפים חולה אחר על פניו,



ויהא זה עברו רמז שמצבו חסר תקווה [70]. כמו כן יש עדיפות למי שזקוק יותר לטיפול מציל החיים, לפיכך וודאי מסוכן וספק מסוכן - הוודאי דוחה את הספק [71].

יש מי שכתב, שאם חולה עם סיכויים יותר קטנים לשרוד כבר מחובר למכשיר הנשמה, אין להעביר ממנו את המכשיר לאחר, אף שסיכוייו גדולים יותר, אבל אם לדעת הרופא אין כבר סיכוי כלל לראשון, מותר להעביר את מכשיר הנשמה לאחר שיש לו סיכויים לשרוד [72]. ועוד יש מי שכתב, שאם חיברו את מכשיר הנשמה למי שסיכוייו קלושים עם שעון חשמלי שמפסיק באופן אוטומטי את תיפקוד המכונה, מותר אחר כך להעבירה למי שסיכוייו גדולים יותר, וכן מותר לכתחילה להימנע מלחבר מכשיר הנשמה למי שסיכוייו לשרוד קלושים ביותר, כדי שאפשר יהי להשתמש במכשיר למי שסיכוייו גדולים יותר [73].

אם הסיכויים הרפואיים של כולם שווים, מעיקר הדין יש לתת את אמצעי ההצלה על פי רשימת הקדימויות שבמשנה [74].

אכן, אף שמעיקר הדין היה צריך לקבוע את הקדימויות לפי הסדר שנקבע במשנה, הרי שבמציאות המנהג הוא שלא להקפיד על קדימויות אלו [75]. בטעם הדבר ניתנו מספר הסברים כדלקמן:

- לעניין הקדמת איש לאשה - יש הסבורים, שלא נוהגים כך כיום [76], והדבר נובע מכך, שלא תמיד יודעים אנו למי זכויות גדולות יותר [77]. אכן טעם זה הוא קשה, שהרי הוא היה שייך גם בתקופת התנאים והאמוראים, ובכל זאת קבעה המשנה שאיש קודם לאשה; ויש מי שכתב, שדין זה נכון גם בימינו [78].
- לעניין כהן קודם ללוי ולישראל, מנהג העולם שלא להקפיד על כך, ויש מי שכתב [79], שהדבר נובע מכך, שאין אנו בקיאים ביחוסים כהונה [80].
- לעניין תלמיד חכם קודם לעם הארץ, מנהג העולם שלא להקפיד על כך, ויש מי שכתב [81], שהדבר נובע מכך, שאין אנו יודעים לשקול בין התורה והמצוות של יהודי אחד כנגד השני [82], ובזמן הזה אין לנו דין תלמיד חכם [83]; ויש מי שכתב, שמנהג זה נכון על פי ההלכה דווקא אם בא התלמיד חכם אחרי שהרופא כבר הגיע למרפאה, אבל אם באו אנשים בבת אחת, או שבאו לפני שהגיע הרופא, ויש ביניהם תלמיד חכם, יש חובה גם כיום להקדים את התלמיד חכם, שכן רוב הפוסקים סבורים שלעניין זה יש דין תלמיד חכם גם בזמן הזה [84], ואם מדובר בחכם מופלג ובעל מעשים, יש להקדים הטיפול בו אפילו כשבא אחרי הרופא, ואפילו בזמן הזה [85].

דין הקדימות במשנה הוא דווקא כשבאו בבת אחת, אבל אם באו בזה אחר זה המנהג הנפוץ הוא לטפל במי שבא קודם לפי התור, וכל הקודם זכה [86]. לפיכך, מי שיש לו תרופה להצלת חיים, ויש רבים הזקוקים לה, יש לתת אותה לכל הבא ראשון לרופא [87].

אם עומדת הברירה בין הצלת רבים להצלת מעטים, וכולם שווים מבחינה רפואית ומבחינה מעמדית, יש להעדיף את הצלת הרבים על פני הצלת המעטים [88].

אם אין שם אחד שסיכוייו הרפואיים להפיק תועלת מהטיפול להצלתו טובים יותר מהאחרים, וגם אין ביניהם הבדלים המתאימים לקדימויות החברתיות-מעמדיות - יש מי שכתבו, שיטפל במי שרוצה [89]; ויש מי שכתב, שכאשר לא ידוע מי חשוב יותר ממי, או מי בסיכון גדול יותר ממי, הדרך העדיפה, היא לחלק על פי גורל [90].

כאשר יש כמות קטנה של מסכות נגד התקפת אב"כ, ומספר אנשים גדול הזקוק למסכות כאלו, דרך אחת היא לקבוע לפי הקדימויות שבמשנה; דרך אחרת היא להעדיף את אלו שדרגת הסיכון שלהם גבוהה יותר, כגון זקנים וחולים לעומת צעירים ובריאים; והדרך העדיפה, כשלא ידוע מי חשוב יותר ממי, או מי בסיכון גדול יותר ממי, היא לחלק על פי גורל [91].

בזמן מלחמה או פציעה המונית יש לטפל קודם בפצועים בינוני, ולדחות את הטיפולים בפצועים קשה ובפצועים קל. שכן, הפצוע קשה, היינו מי שזקוק להנשמה ולטיפול צמוד של הרופא, יגרום לכך שהרופא יהיה קשור אליו, ורבים אחרים ימותו מחוסר טיפול, בעוד שהטיפול בפצוע בינוני הוא בדרך כלל טיפול קצר ומציל חיים, כגון עצירת שטף דם, ויוכל הרופא להציל את חייו ויחד עם זאת להתפנות לטיפול ולהצלה של פצועים נוספים [92].

אמנם בכל מקרה שהרבים צריכים לו, הוא קודם לאחרים, גם אם הרופא פגע תחילה בפצוע אחר, וגם אם הוא פצוע קשה ויש אחרים שפצועים בינוני, שבדרך כלל יש להעדיפם, אבל אם יש לזה שהרבים צריכים סיכויים להינצל - הוא קודם [93].

רופא המתלווה לקבוצת חיילים במשימה צבאית, ואחד החיילים נפצע קשה, וצריך לפנותו לעורף, והפינוי צריך להיעשות על ידי מלווה רפואי, כגון שהוא זקוק להנשמה בדרך - יש מי שכתב, שהרופא לא יעזוב את הקבוצה הלוחמת, כי בעת פעולה צבאית דינם כחולה לפנינו, והרופא נשתעבד להציל את כלל החיילים והופקד עליהם, ואם יעזבם - יש חשש שחלק מהם ייפצעו וייזדקקו לעזרתו הרפואית, ולכן עדיף שהחובש יתלווה לפצוע בפניו לעורף, והרופא יישאר עם הקבוצה הלוחמת [94].

יש מי שכתבו, שביחידה לטיפול נמרץ מותר לקבל החלטה עקרונית שלא לחבר למכונת הנשמה חולה שיש לו סיכויים רק לחיי שעה, כיוון שיש סבירות גבוהה שיגיעו חולים שיש להם סיכוי לחיי עולם, ואם יחובר חולה הצפוי לחיי שעה למכונת הנשמה, אזי לא יהיה להם מקום ביחידה לטיפול נמרץ, והלוא הם קודמים לחולה שיש לו רק סיכוי לחיי שעה [95]; יתר על כן, יש מי שכתב, שבבית חולים ציבורי, אם עשה הרופא שלא כדיו, שהכניס ליחידה לטיפול נמרץ חולה שיש לו רק חיי שעה, כשלפניו היה חולה שיש סיכוי להצילו לחיי עולם, אין להחלטתו של הרופא שום תוקף, ומותר להוציא את החולה בחיי שעה, כדי לתת את המיטה לחולה שיש לו סיכוי לחיי עולם. ומכל מקום צריך לדאוג לטיפול מתאים לחולה שהוציאו מהיחידה לטיפול נמרץ. אכן, אם יש חשש שהוצאת החולה מהיחידה תביא אותו לטירוף דעת, שיבין שהוא במצב חסר תקווה - אסור להוציאו [96]; ויש מי שכתב, שצריך לטפל בכל הבא ראשון, גם אם הוא טריפה, כל עוד אין לפנינו שלם שזקוק לאותו טיפול [97].

### **הקרבת אחד עבור אחר או אחרים**

באופן עקרוני אין להקריב אחד עבור השני [98], ואפילו אם יש בתוך הסיעה אנשים לפי סדר הקדימות במשנה, אין למסור אותם להריגה כדי להציל את השאר, כי סדר זה הוא רק לעניין הקדימות, אבל לא לעניין מסירת אחד מהם בידיים להריגה [99]. אכן, אם אחד ביניהם הוא רשע, שמתקוטט עם הנכרים, והרג אחד מהנכרים ובגלל זה כולם בסכנה - יש מי שכתב, שמותר למסור אותו לנכרים כדי להציל השאר, שהרי הוא שם את עצמו ואת האחרים בסכנה [100].

הפוסקים דנו במצבים מיוחדים, שבהם תיתכן אפשרות של מסירת אחד להצלת אחרים:

יש שמצב הסכנה נובע מאסון טבע, או אסון אחר הפוגע במידה שווה בכולם, ועל ידי הקרבת האחד יש סיכוי שיינצלו האחרים, ודנו הפוסקים במצבים מיוחדים אם בהם מותר הדבר.

יש מי שכתבו, שגם על פי גורל אסור למסור אחד למיתה, כדי להציל את השאר [101], וכן יש מי שכתבו, שאסור למסור אשה אחת מתוך סיעה לטומאה אפילו על ידי הטלת גורל [102]; יש מי שכתבו, שעל פי הגורל אפשר למסור אחד מהם [103]; ויש מי שכתבו, שסתם בני אדם אין להם רשות להכריע על פי גורל, אלא דווקא כשהדבר נעשה על פי הנבואה, אבל אם כולם הסכימו להפיל גורל, וזה שנפל עליו הגורל מוסר עצמו, הדבר מותר, שהרי מותר ליחיד למסור עצמו כדי להציל את כולם [104].

חץ ההולך להרוג רבים, או מכונית שנוסעת במורד ההר, והנהג איבד את הבלמים [105], או רימון המתעופף באוויר [106], ויש לפניו קבוצה גדולה של אנשים, שאם הדבר המזיק (חץ, מכונית, רימון) ימשיך ישר בדרכו ייפגעו הם וייהרגו, ולעומת זאת אם מטים את הדבר המזיק הם יינצלו, אך אדם בודד עומד בכיוון שאליו משנים את מעופו של הדבר המזיק והוא ייהרג, או במקרה שיוררים טיל לכיוון מקום יישוב גדול, ואפשר ליירט את הטיל לפני שיגיע ליעדו, אך הוא יפול במקום אחר שבו יש פחות אנשים [107] - יש מי שהסתפק בדין זה [108]; יש מי שכתבו, שבמצבים של הריגה וודאית אין חילוק בין יחיד לרבים, ולכן במקרים כגון אלו שיש ספק כיצד לנהוג, אומרים "שב ואל תעשה", ואף על פי שברוך זו ימותו רבים וינצל רק אחד [109]; ויש מי שכתבו, שמותר להסיט את הדבר המזיק, אם על פי החישוב ממעטים באבידות בנפש [110].

שנים שעומדים בשורה, ונזרק חץ או רימון כלפיהם, יש מי שהסתפק אם מותר לראשון להטות עצמו כדי להינצל, שכן בכך יביא למותו של חברו העומד מאחוריו [111].

כאשר מתמוטט בנין, ויש הרבה אנשים הלכודים בקומות התחתונות שלו, ומעט אנשים הלכודים בקומות העליונות [112], וכדי להציל את הרבים יש צורך לעלות בדחפורים על ההרסות, ועל ידי זה מאד יתכן שיהרגו את הלכודים בקומות העליונות - יש מי שכתבו, שמותר לעשות כן, כדי להציל את הרבים, ומה שהמעטים נהרגים אין זה דין הרג אלא תוצאה מדין הצלה [113]; ויש מי שכתבו, שאסור להרוג בקום ועשה, אפילו אם מדובר בהריגת מעטים לצורך הצלת רבים [114], ובפרט שהריגת המעטים היא וודאית, בעוד שהצלת הרבים שבקומות התחתונות היא מסופקת [115].

## מקורות והערות

[1] ברכות נא ב; פסחים קיד א; סוכה נד ב; שם נו א; מגילה כט ב; הוריות יב ב; זבחים פט א; ירושלמי שקלים ח ד. וראה באריכות בטי"ז או"ח תרפא סק"א; [2] הוריות שם; זבחים פט א; [3] ברכות כח א; שקלים ו ג; מנחות צט ב. וראה טושי"ע או"ח כה א; [4] יומא לג א. וראה באריכות באנציקלופדיה לתלמודית, כרך א, ע' אין מעבירין על המצות, עמ' תרסה ואילך; [5] שבת קלב ב; ביצה ח ב; כתובות מ א; רמב"ם ציצית ג ו. וראה שד"ח מערכת העי"ן כלל לז-מג; [6] ראה תוס' ברכות כו א ד"ה טעה, בעניין תפילת ערבית; [7] סוכה כה א; וסוטה מד ב; טושי"ע או"ח לח ח. וראה שד"ח מערכת העי"ן כלל מה, וכלל סז; [8] קידושין כט ב; [9] להלן מספר דוגמאות למצוות שהזדמנו יחד, ואפשר לקיים את שניהם, אך לא בבת-אחת, והשאלה היא מי קודם למי: עטיפת טלית והנחת תפילין (טושי"ע או"ח כה א); תפילין של ראש ותפילין של יד (מנחות לו א; רמב"ם תפילין ד ה; טושי"ע או"ח כה ה); דיני קדימה בברכת הנהנין (ברכות מ ב; רמב"ם ברכות ח יג; טושי"ע או"ח ריא א); דיני קדימה בפת (ברכות לט ב; רמב"ם ברכות ז ד; טושי"ע או"ח קסח א); סדר ברכות ההבדלה (ברכות נב ב; רמב"ם שבת כט כד; טושי"ע או"ח רצו א); סדר ברכות ההבדלה וקידוש ביום טוב שחל להיות במוצאי שבת (פסחים קג א; רמב"ם בת כט כב; טושי"ע או"ח תעג א); ברכת סוכה וברכת הזמן (סוכה נו א; רמב"ם סוכה ו יב; טושי"ע או"ח תרמג א); נר חנוכה וקידוש, או נר חנוכה והבדלה (טושי"ע או"ח ס"י תרעט, וס"י תרפא ב); ספירת העומר והבדלה, או מקרא מגילה והבדלה (טי"ז או"ח ס"י תרפ"א סק"א); הוא ללמוד תורה ובנו ללמוד תורה (קידושין כט ב; רמב"ם ת"ת א ד; טושי"ע יו"ד רמה ב); פדיון הבן של עצמו (אם לא נפדה) (א"ח לח יב; טושי"ע בכורים יא ג; טושי"ע בכורים י"ד שה טו); פדיון הבן ועליה לרגל (קידושין כט ב); ניהום אבלים וביקור חולים (רמב"ם אבל יד ז; רמ"א יו"ד שלה ז); מת, כלה ומלך שפגעו זה בזה בדרך (כתובות יז א; רמב"ם אבל יד ח; טושי"ע יו"ד ס"י שס, ואבהע"ז סה ד); הוצאת המת והכנסת כלה (רמב"ם אבל יד ח); שני מתים כאחת - מי קוברים ראשון (אבל רבתי פ"א; רא"ש מו"ק פי"ג ס"י פב); אבדתו, אבדת אביו ואבדת רבו (ב"מ לג א; רמב"ם תלמוד תורה ה א, ואבידה יב ב, ח; טושי"ע יו"ד רמב ד, וחוי"מ רסד א-ב); קדימות בגביית חוב (כתובות צד א; רמב"ם מלוה ולוה ב א; טושי"ע חו"מ קד א); שתי ספינות או שני גמלים במעבר צר (סנהדרין לב ב; רמב"ם רוצח יג יב; טושי"ע חו"מ רעב יד); שיר של ראש חודש ושיר של שבת (סוכה נד ב; רמב"ם תמידין ומוספין ו ו); קדימויות של קרבנות (הוריות יג א; זבחים פט א-צא א; רמב"ם תמידין ומוספין פ"ט); [10] להלן מספר דוגמאות למצוות שהזדמנו יחד, ואפשר לקיים את שניהם, כגון שאין ידו משגת לקנות את שניהם, והשאלה היא מי עדיף ודוחה את מי: טלית ותפילין (ראה באה"ט או"ח ס"י כה סק"א); תפילין ומזוזה (ירושלמי סוף מגילה; טושי"ע או"ח לח יב; רמ"א יו"ד רפה א); יין לקידוש בליל שבת, סעודות שבת, וקידוש היום (פסחים קה א; רמב"ם שבת כט ד; טושי"ע או"ח רעא ג); לולב ותפילין או לולב ומזוזה (שו"ת רעק"א ס"י ט; שו"ת בית הלוי ח"א ס"י ד; הליכות שלמה ח"א במילואים אות ח); נר חנוכה וקידוש (שבת כג ב; רמב"ם חנוכה ד יד; טושי"ע או"ח רסג ג, רצו ה, תרעה); פדיון עצמו (אם לא נפדה) ופדיון בנו (קידושין כט א; בכורות מט ב; רמב"ם בכורים יא ג; טושי"ע יו"ד שה טו); תלמוד תורה ומצוות עוברות שונות (ראה מגילה ג א-ב); טומאת כהן בבית הקברות ומצות השבת אבדה (ב"מ ל א; רמב"ם גולה ואבדה יא יח; טושי"ע חו"מ רעב ב); זקן ואינו לפי כבודו ומצות השבת אבדה (ב"מ שם; רמב"ם שם יג; טושי"ע חו"מ רסג א); הוצאת המת, או הכנסת כלה ותלמוד תורה (כתובות יז א; רמב"ם אבל יד ט; טושי"ע יו"ד שסא א); [11] הוריות יג א; רמב"ם תלמוד תורה ה א, ומתנות עניים ח י-טו; טושי"ע יו"ד ס"י רנב. וראה רל"ג סוף ס' שופטים, בעניין פילגש בגבעה שכתב: "התועלת העשירי הוא להודיע כי כשיכריח הכרח להיתבע לחטא המשגל האיש והאשה, מתירין האשה לזה קודם לאיש, ואף על פי שהיתה אשת איש, ולזה התיר זה האיש פילגשו להם קודם שיתיר עצמו להם"; [12] רמב"ם מתנות עניים ח יז-יח; רמ"א יו"ד רנא ג; שם ט; פתי"ש שם סק"ג-ד; [13] ב"מ קיא ב. ופלא שהפוסקים לא הביאו כלל דיני קדימות אלו; [14] סנהדרין ח א; רמב"ם סנהדרין כ"י; טושי"ע חו"מ טו א. וראה שבועות ל א ותוס' שם ד"ה למישרי; [15] כתובות פה ב. וראה במצבים שונים בנידון ברש"י ובתוס' שם ד"ה שודא; רמב"ם זכיה ומתנה יא ב; טושי"ע חו"מ רנג כט. וראה עוד בשיט"מ ובנו"כ ברמב"ם ובטושי"ע במחלוקת זו. אמנם דיון זה שונה במקצת משאלת הקדימויות הרגילה. וראה בקובץ שיעורים כתובות שם אות שי, שלדעתו בכל המצוות שבין אדם לחברו - תלמיד חכם קודם לקרוב. וראה עוד בשו"ת חכ"צ ס"י ח. ויש להעיר, שלא דנו במקרה זה בדוגמאות אחרות של קדימויות, כגון אם יש הבדל בין שני ה'טוביה' בעניין כהן, לוי, ישראל; עני ועשיר; וכיו"ב; [16] משנה הוריות יג א; רמב"ם מתנות עניים ח יז-יח; טושי"ע יו"ד רנא ח-ט. וראה עוד בב"ב ח א, בעניין העדפת תלמיד חכם על פני עם הארץ להחיות בשנת בצורת. וראה במהרש"א ח"א שם ד"ה אבל; [17] הוריות שם; זבחים פט א; [18] לבוש שם רנב ח. וראה בברכ"י שם, שתמה על פירוש זה; [19] המאירי הוריות שם; עיון יעקב על עין יעקב הוריות שם; החיד"א בשער יוסף על הוריות שם; פני משה ומראה הפנים ירושלמי הוריות ג ד; צפנת פענח על רמב"ם מתנות עניים ח טו; שו"ת ציץ אליעזר ח"א ס"י א אות ה; [20] תוס' נזיר מז ב ד"ה והתניא; ב"י יו"ד ס"י רנא; ש"ך שם סק"א; רמ"א שם רנב ח; ט"ז שם סק"ו; תוס' יו"ט ומלאכת שלמה על משנה הוריות ג ז; באר שבע על הוריות שם. וראה תוס' הרא"ש נזיר מז ב ד"ה והתניא שמביא את שני הפירושים - גם פיקוח נפש וגם מזון; [21] שו"ת משפט כהן ס"י קמד אות ט; [22] הוריות שם; [23] ויש להעיר, שלא נימנו ברמב"ם שם כל החילוקים הללו; [24] בעיקר הרחיב בנידון היעב"ץ בספרו מגדל עוז, פרק אבן בוחן, פינה א; [25] ויקרא כה לו; [26] תו"כ פרי בהר פרשתא ה, ברייתא ג (בשינוי גירסא); ב"מ סב א. וראה ריטב"א ב"מ שם, ורמב"ן עה"ת ויקרא כה לו; [27] קיצור פסקי הרא"ש ב"מ שם (אע"פ שהרא"ש עצמו מביא את שתי הדעות); העמק שאלה, שאילתא קמז סק"ג; מנ"ח מ' רצו; שבת מיהודה

שער א פ"ח. אמנם ברמב"ם ובטושו"ע לא נזכר עניין זה כלל; [28] שו"ת משפט כהן ס"י קמד. וראה בשו"ת בנין ציון שם, שלדעתו לא הכריע הרמב"ם הלכה כמאן; [29] שבט מיהודה שער א פ"ח; [30] שו"ת משפט כהן ס"י קמד אות טו; הגר"י ויינברג, קובץ יד שאול, עמ' שצא ועמ' שצג בהערות. וכתב שם, שאם החמיר על עצמו, ומסר נפשו להציל את חברו, מיקרי קדוש וחסי; [31] משנה תרומות ח יב; רמב"ם יסודי התורה ה ה; טושו"ע יו"ד קנז א; [32] הרע"ב משנה תרומות שם; [33] שו"ת משפט כהן ס"י קמג; [34] ס"י חסידים ס"י תרצט. וראה שם, שבמי החשמונאים טעו בעניין זה, וראה בפירושו החיד"א שם; [35] כס"מ שם, בשם הרשב"א; [36] דגול מרבבה יו"ד שם. וראה עוד בנידון בקובץ על הרמב"ם שם; שו"ת נובי"ת חיו"ד ס"י עד; שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב ס"י ס ענף א; [37] משנה ראשונה, תרומות שם; [38] תפא"י תרומות שם. וכן משמע ממה שכתב בשבט מיהודה, שער א, פ"ב, וכן הסיק בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סוסי"ס; [39] ט"ז שם סק"ט. וראה בשו"ת אגרות משה שם, ענף א, שכן משמע גם שיטת הר"ש תרומות שם, וב"י יו"ד שם. וראה ר"ן על הר"י"ף יומא פב ב ד"ה ומיהו, שהשווה את שני המצבים; [40] שמו"ב כ כא-כב. שבע בן בכרי מרד בדוד, יואב וצבאו רדפו אחריו, והוא נמסר על ידי אנשי העיר שיואב צר עליהם, כדי להציל את אנשי העיר. יש אומרים, שהיה חייב מיתה מדין תורה - ראה כנה"ג יו"ד ס"י קנז אות לט, בשם המאירי; ברכ"י יו"ד ס"י קנז; ויש אומרים, שמדין תורה לא היה חייב מיתה, רק מצד חוק המלכות שמרד בדוד - ראה ט"ז יו"ד ס"י קנז סק"ח; [41] ראה בחזו"א יו"ד ס"י סט אות א, ובחזון יחזקאל תוספתא תרומות ז כג, שדברי ר"י במה דברים אמורים וכו' מתייחסים לייחוד דווקא, ואפילו לא הדין הוא דווקא אם אינו יכול להציל עצמו, וכן משמע מפירושי שמו"ב כ כב, ורש"י סנהדרין עב ב ד"ה יצא; [42] וראה גירסאות אחרות בהגהות הגר"א ובתוספתא כפשוטה; [43] שמו"ב כ כב; [44] תוספתא תרומות ז כג; ירושלמי תרומות ח ד; בראשית רבה צד ט. בירושלמי שם לא מובאת מחלוקת ר"י ור"ש, אך מובאת מחלוקת ריש לקיש ורבי יוחנן, אם דין זה הוא דווקא כשהאיש חייב מיתה כשבע בן בכרי (דעת ר"ל), או אפילו כשאינו חייב מיתה (דעת ר"י). ובמתנות כהונה על בראשית רבה שם כתב, שמחלוקת ר"י ור"ש בתוספתא היא מחלוקת ר"י ור"ל בירושלמי, עיי"ש; [45] היינו בתוספתא לעיל; [46] ירושלמי תרומות ח י, ובראשית רבה צד ט, בתרגום מארמית. וראה בט"ז יו"ד ס"י קנז סק"ז, שדן בשאלה מה בעצם היה חטאו של רבי יהושע בן לוי, עיי"ש. וראה בבאור כל העניין הזה בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב ס"י ס ענף ד; שו"ת משיב מלחמה ח"א עמ' כה ואילך; [47] כס"מ יסודי התורה ה ה; [48] חזו"א יו"ד ס"י סט אות א; [49] דברים כג טז; [50] בראשית רבה צד ט; ויקרא רבה יט ו. וראה שם, אם שלשלו אותו חו"א או מת; [51] ראה מה שכתב בנידון בשו"ת צ"ח אלעזר ח"ב ס"י סט אות א, ושם ח"ב ס"י ט אות ז. ומה שהעביר יעקב את בני ביתו את הנחל (בראשית לב כג), כתב הרמב"ן שם, שאין מוקדם ומאוחר בפסוק זה להצלה; [52] בראשית מב יט; [53] וראה משך חכמה שם, שנהגו כדון הירושלמי לעיל; [54] ראה שופטים טו א-יד; [55] מלבי"ם שם יב; [56] רד"ק שמו"ב כ כב; [57] אור שמח יסודי התורה ה ה; שו"ת מגיא ההרגה ס"י ב; [58] שופטים פרקים ט-כ; [59] ראה בנידון ברמב"ן עה"ת בראשית יט ח; אברבנאל, שופטים שם; [60] ראה לעיל. וראה בשו"ת בנין ציון ח"א ס"י קעה; שו"ת צ"ח אלעזר ח"ט ס"י כח אות ג; [61] שו"ת משפט כהן ס"י קמד אות טז; [62] שבט מיהודה שער א פ"ח; [63] חזו"א יו"ד ס"י סט אות ב; [64] הרב מ.ש. שפירא, בסי' ר' משה שמואל ודורו, תשכ"ד, עמ' 285; שבט מיהודה שער א פ"ח; שו"ת צ"ח אלעזר ח"ט ס"י כח אות ג; [65] הגר"מ קליין, בשבילי הרפואה, ח, תשמ"ז, עמ' טז ואילך; [66] מהרש"א ח"א ב"מ סב א. וראה שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א ס"י קמה ד"ה ובא ר"ע; [67] שו"ת אגרות משה חח"מ ח"ב ס"י עג אות ב; שו"ת מנחת שלמה ח"ב ס"י פב אות ב. וכן כתב הגר"ש אויערבאך אויערבאך שפורסם בחוב' אסיא, נט-ס, אייר תשנ"ז, עמ' 48, שצריך להתחשב בקביעת הקדימויות בעיקר עם גודל הסכנה ועם הסיכויים להצלה; שו"ת שבט הלוי ח"י ס"י קסז; [68] באה"ט או"ח ס"י שלד סקכ"ב; ח"י רעק"א יו"ד ס"י שלט ס"א; [69] שו"ת צ"ח אלעזר ח"י"ז ס"י עב אות טו ואילך; שו"ת אגרות משה חח"מ ח"ב ס"י עג אות ב; [70] שו"ת אגרות משה, שם; [71] פרמ"ג או"ח ס"י שכח במשב"ז סק"א; [72] שו"ת מנחת שלמה ח"ב ס"י פב אות ב; [73] שו"ת תשובות והנהגות ח"א ס"י תתנח. וראה שם שהביא כן בשם הגר"י זילברשטיין ביחס לשעון חשמלי; [74] שו"ת אגרות משה חח"מ ח"ב ס"י עה אות ב; שו"ת מנחת שלמה שם. וראה להלן כיצד נוהגים בפועל; [75] ראה שו"ת אגרות משה חח"מ ח"ב ס"י עה אות ז, שאפילו כשהגיעו בבת אחת, ואין עדיפות רפואית לאחד מהם, קשה לעשות מעשה על פי המשנה בהוריות בלא עיון גדול. וכן כתב בשו"ת מנחת שלמה ח"ב ס"י פב אות ב, שבזמננו קשה מאד להתנהג לפי כללי הקדימויות של המשנה; [76] נשמת אברהם ח"ד חיו"ד ס"י רנא סק"א. ויש להעיר שאכן הרמב"ם בהל' מתנות עניים, והסוד יו"ד ס"י קנא, לא מנו כלל את קדימות האיש לאשה. וכבר העירו על כך בצפנת פענח על הרמב"ם מתנות עניים ח טו; החפ"ז חיים בספרו נתיב החסד על אהבת חסד העי' לב; שו"ת צ"ח אלעזר ח"י"ח ס"י א. לעומת זאת הב"י יו"ד ס"י קנא והרמ"א יו"ד קנב ח, על פי באר הגולה, ביאור הגר"א וברכ"י שם, הביאו דין זה להלכה; [77] ראה תענית כג א, במעשה אבא חלקיה; כתובות סז ב, במעשה מר עוקבא; [78] שו"ת שבט הלוי ח"י ס"י קסז; [79] שו"ת צ"ח אלעזר ח"י"ח ס"י סט אות א; [80] ראה מג"א ס"י רא סק"ד; יעב"ץ במגדל עוז אבן בוחן פינה א סקפ"ט; [81] נשמת אברהם ח"ד חיו"ד ס"י רנא סק"א; [82] ראה ב"ב יב, ובתוס' שם ד"ה עליונים; [83] ראה רמ"א יו"ד רמג ב; שם ז; שו"ת יו"ד ס"י רנא סק"ט; פת"ש שם סק"ב; מ"ב ס"י תקמו סק"ב; [84] ראה אורים ותומים חו"מ ס"י טו סק"א; פת"ש שם סק"א; פתח הדביר או"ח ס"י רכז; [85] שו"ת צ"ח אלעזר ח"י"ח ס"י סט אות ה-ו; [86] שו"ת שבט הלוי ח"י ס"י קסז. וראה נשמת אברהם ח"ד חיו"ד ס"י רנא סק"א; [87] כן פסקו הגר"א הרצוג והגר"מ פיינשטיין סמוך לתקופת המצאת הפניצילין, כאשר היה מחסור בתרופה זו להצלת החולים הרבים שזנקו לה - ראה הרב מ.ד. טנדלר, ס"י כבוד הרב, עמ' 169. יש לציין, שצבאות בנות הברית במלחמת העולם השנייה החליטו להעדיף מתן הפניצילין המועט שהיה באותו זמן לחיילים שלקו במחלות מין, לעומת חיילים פצועים. זאת על סמך ההנחה שהטיפול בפניצילין במחלות מין יחזיר את החיילים מהר יותר לשדה הקרב מאשר אותו טיפול בחיילים פצועים. ואמנם במצב מלחמה שאנו, וכדמשמע ברש"י הוריות יג א ד"ה להחיותו; [88] שו"ת חוות בנימין ח"א ס"י יח; א. וורהפטיג, תחומין, ד, תשמ"ג, עמ' 144 ואילך; [89] שבט מיהודה שער א פ"ח; הרב מ. הרש"ר, הלכה ורפואה, ד, תשמ"ה, עמ' פב ואילך; [90] שו"ת אגרות משה חח"מ ח"ב ס"י עה אות ב; במראה הבזק עמ' 96, בשם הגר"ש ישראל; [91] במראה הבזק עמ' 96, בשם הגר"ש ישראל; [92] שו"ת נס להתנוסס ס"י סז; [93] נס להתנוסס, שם. וכן משמע מדברי רש"י הוריות יג א ד"ה להחיותו, שמשוח מלחמה קודם לסגן, משום שהציבור צריך למשוח המלחמה יותר מהסגן; [94] הגר"ש אלישיב, הובאו דבריו בסי' נס להתנוסס ס"י סז; [95] שו"ת צ"ח אלעזר ח"י"ז ס"י עב אות כ, וכן שם ס"י י (וראה שם אות יד, שהמצב שבו יש שכיחות גדולה של חולים מסוכנים שזנקים לטיפול נמרץ נחשב כאילו יש לפנינו חולים כאלו); הגר"ש אויערבאך הסכים לפסק זה (הובאו דבריו במאמרו של הגר"מ קליין, בשבילי הרפואה, ח, תשמ"ז, עמ' טז ואילך), וכתב שהחלטת ביה"ח נכונה היא אם באמת כדבריהם שיום יום מצילים בה יהודים שלמים לחיי עולם, ואפילו אם נימא שאינו פשוט וברור כ"כ החלטתם, מ"מ כיוון שיתכן שצודקים בהנהגתם, נראה שלא רק שליכא חיוב על הרופא לגזור המכונה שלא ברשות ולהניח על הטריפה, אלא אפשר דאסור לו, דשב ואל תעשה עדיף וכו', כל זמן שלא ברור שטועים הם בתקנתם שב ואל תעשה עדיף עכ"ל. ולכאורה דבריהם תמוהים, שכן מעשים בכל יום שמטפלים ביחידות לטיפול נמרץ בחולים המוגדרים כטריפה או כחיי שעה לפי ההגדרה ההלכתית, היינו שסיכוייהם לחיות פחות מ"ב חודש, והאם כל אלו לא צריכים לקבל טיפול ביחידה לטיפול נמרץ? וצ"ע; [96] הרב י. זילברשטיין, בשיעוריו לרופאים; [97] הגר"מ קליין, בשבילי הרפואה, ח, תשמ"ז, עמ' טז ואילך; [98] כמבואר לעיל. ונאמר על כך טעמים אחדים - ראה כס"מ יסודי התורה ה ה; שו"ת משפט כהן ס"י קמג-קמד, ח. הרב מ.צ. נריה, שנה בשנה, תשכ"ב, עמ' 149 ואילך; א. וורהפטיג, תחומין, ד, תשמ"ג, עמ' 144 ואילך; [99] שו"ת משפט כהן ס"י קמג; שו"ת צ"ח אלעזר ח"י"ז ס"י עב אות טו; שו"ת חוות בנימין ח"א ס"י יח; [100] ס"י חסידים ס"י תש; [101] ס"י חסידים ס"י תשא; כנה"ג יו"ד ס"י קעג אות ג; שו"ת יביע אומר ח"ו חח"מ ס"י ד אות ב; [102] משכנות הרועים מערכת ג, ע' גורל; שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב ס"י ס ענף א; [103] תפארת למשה יו"ד קנז א, הובאו דבריו בפת"ש שם סק"ג. וראה בשו"ת יביע אומר שם, מה שדחה שיטה זו; [104] חזו"א יו"ד ס"י סט אות א; [105] שמעתי שזה היה המעשה האמיתי שאליו התייחס החזו"א בדוגמא של חף; [106] הרב ש. דיכובסקי, דיני ישראל, ז, תשל"ו, עמ' מה ואילך; [107] נס להתנוסס ס"י סו; [108] חזו"א סנהדרין ס"י כה; הנ"ל יו"ד ס"י סט אות א; [109] שו"ת צ"ח אלעזר ח"י"ו ס"י ע. וראה בשו"ת חוות בנימין ח"א ס"י יח; [110] נס להתנוסס ס"י סו; [111] דמשק אלעזר בהגה"ה שבהקדמה; [112] סיפור שקרה בצור במלחמת שלום הגליל - ראה פרטי המקרה והדיון עליו בתחומין, ד, תשמ"ג, עמ' 144 ואילך; [113] א. וורהפטיג, תחומין, ד, תשמ"ג, עמ' 144 ואילך; נס להתנוסס, ס"י סו; [114] שו"ת חוות בנימין ח"א ס"י יח, והגר"ש ישראל, תחומין, ד, תשמ"ג, עמ' 136 ואילך; [115] הרב ש. דיכובסקי, מלילות, א, תשנ"ח, עמ' 345 ואילך.



(מתוך ח"ט)

São Paulo, Brazil

סאן פאולו, ברזיל

תשרי תשע"ג

קשרים בין הורים גרושים

שאלה

בקהילתי גרים זוג שהתגרש. לזוג נולד ילד קודם הגירושין, והאישה, שבינתיים נישאה מחדש, שואלת האם יש הגבלות הלכתיות על פגישות עם בעלה לשעבר בנוגע לילדם המשותף.

תשובה

- א. לאחר הגירושין יש חובה להשתדל שבני הזוג יימנעו מכל קשר. תוקפה של חובה זו מתעצם אם האישה נישאת בשנית<sup>1</sup>.
- ב. כשיש צורך לפגישה בנוגע לילדים משותפים, יש להעדיף תקשורת עקיפה או חוצצת, כגון באמצעות טלפון או דואר אלקטרוני, על פני פגישות פנים אל פנים<sup>2</sup>. וגם בתקשורת העדיפה יש להיזהר מאוד שלא לגלוש לקשר אישי, ולהקפיד על העברת מידע ותיאומים נדרשים בלבד.
- ג. אם אין ברירה אחרת, יש להתיר מפגש פנים אל פנים<sup>3</sup>. אך יש להקפיד מאוד על הלכות ייחוד<sup>4</sup>, ויש להקפיד שגם כלפי אחרים המפגש לא ייראה כמפגש חברתי<sup>5</sup>.
- ד. לצורך פגישה של האב עם ילדיו, יש להעדיף פגישה שלא בבית האם. אך אם אי אפשר, עדיף שבזמן הפגישה האם תשהה מחוץ לביתה<sup>6</sup>. כן הוא הדין לגבי האם, אם הפגישה עם הילדים מתקיימת בבית האב.
- ד. יש להדגיש כי חובה על הורים שהתגרשו, לשמור על קשר עם הילדים, ולעשות כל מאמץ כדי שהם לא ייפגעו כתוצאה מהמשבר בין ההורים. חובה על ההורים לדאוג לעתיד ילדיהם ולשתף פעולה בכל דרך כדי שהלכות אלו לא יהיו תירוץ לאי-עמידה במשימה זו.

<sup>1</sup> מקור הדברים הוא בגמרא כתובות (כו ע"ב – כח ע"א), שם דנו על אודות מגורים בסמיכות של בני זוג גרושים. לדעת הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה כא, כז) אשת ישראל או כהן, גרושה, לא תדור באותה חצר שגר בעלה לשעבר, שכן חוששים שיבואו לידי עברה, ואף אם לא נישאת בשנית, וכן פסק בשולחן ערוך (אבן העזר קיט, ז). ואם נישאה בשנית לכל הדעות יש להרחיק את מקום המגורים זה מזה גם אם הבעל הראשון הוא ישראל (בראשונים שם ובשולחן ערוך שם מפורט מתי ואיזו הרחקה נדרשת).

<sup>2</sup> עוד מבואר בגמרא (כתובות כח ע"א), שאם הבעל חייב לאישה כסף – היא אינה יכולה לתבוע אותו אלא על ידי שליח. לדעת רש"י (שם ד"ה בנכסי אביה) מדובר בכחן שגירש את אשתו, אך מלשון הרמב"ם (שם) נראה שמדובר גם באשת ישראל ואף אם לא נישאה בשנית, וכן משמע מלשון השולחן ערוך (אבן העזר קיט, ח, וראה גר"א שם ס"ק יט, וט"ז שם ס"ק יח). וראה בהערה הבאה.

<sup>3</sup> החלקת מחוקק (סי' קיט ס"ק כג) פסק שאסור לדבר עם גרושתו בשוק. אמנם בשו"ת עולת יצחק (לרב יצחק רצאבי חלק א, אבן העזר סי' קנא, עמ' שפא-שפב) הסביר שכוונת החלקת מחוקק היא לאסור רק דיבור בשוק, שהוא דרך קלות ראש, ועוד שעלולים לבוא לידי חשד, אך דיבור מעט שלא בפרהסיה – מותר במקום צורך. ובבאר אליהו (לר' אליהו כ"ץ, חלק ג אבן העזר סי' קא) הקל בנידון שבא לפניו, בתביעה בין בני הזוג על אודות בחירת מעון לילד לדון שלא על ידי שליח, וכתב שייתכן שמה שנאסר הוא דיבור בענייני ממון, אך לא נאסר דיבור בענייני הילדים, וכן הביא בעולת יצחק (עמ' שפב) בשם ספר דבר הלכה, אך חלק עליו. גם בספר במשפטיך ליעקב (חלק ו, אבן העזר סי' ו) כתב צדדים להקל. אמנם בשו"ת משפטי עזיאל (חלק ז סי' צה) כתב שאין היתר לבני זוג להגיע לדין יחד אף בענייני הילדים, ומה שבימינו דנים בנוכחות שניהם, אף שבגמרא משמע שאפילו אם כבר באו לבית הדין אסור לדון אותם באופן זה – זה משום שאת האיסור להזדקק לדינים לא פסקו הרמב"ם והשולחן ערוך, כיוון שלדעתם האמוראים נחלקו בכך. על כל פנים, לגבי דיבור בתקשורת חוצצת, כיון שאין מקור לאסור, יש היתר לדבר בדברים ענייניים הנצרכים לצורך הטיפול בילדים וכדומה.

<sup>4</sup> שכן במקום שדול יש לסמוך על הפוסקים המקלים, וכפי שנתבאר בהערה הקודמת.

<sup>5</sup> מחצית השקל (אבן העזר סי' קיט, על חלקת מחוקק ס"ק כד) בשם מהריק"ש, וכן כתב בשו"ת ראני"ח (סי' צא), שצריך להיזהר בזה יותר מייחוד רגיל.

<sup>6</sup> על פי העולת יצחק שהובא לעיל בהערה 2.

הרמ"א (אבן העזר קיט, ח) היתר לגרוש להיכנס לבית גרושתו (גם אם נישאה שוב, שכן כך המעשה במקור דינו של הרמ"א, בתרומת הדשן סי' רמג), בשני תנאים: א. שאינו גר קרוב בקביעות. ב. שאינו נושא ונותן עם האישה. ויש להוסיף תנאי נוסף (ראה לעיל הערה 4), שצריך שיהיה שם אדם נוסף כדי שלא יעברו על איסור ייחוד. הבית יוסף (אבן העזר סי' קיט) הביא את תשובת תרומות הדשן הנוכרת, מקור דין הרמ"א, וכתב שדבריו אינם נראים לו, ולפיכך לא הביאם בשולחן ערוך. אמנם הגט פשוט (סי' קיט ס"ק נב) כתב שגם הבית יוסף לא חלק לגמרי על דינו של תרומת הדשן, ואסר רק אם מגיע לבית גרושתו בקביעות, אבל באקראי – מותר. גם בחלקת מחוקק (שם ס"ק כד) כתב שאפשר להקל. אבל הטי"ו (שם ס"ק יט) כתב שאין להקל כלל, כיוון שיש כאן חשד, וכמו שכשמגיעים לבית דין, אף על פי שיש אנשים אחרים הדבר אסור – כך גם כאן. ולעניין הופעה משותפת בבית הדין בימינו עיינו בסוף הערה 2.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך      הרב יוסף כרמל  
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:  
הרב זלמן נחמיה גולדברג  
הרב נחום אליעזר רבינוביץ  
הרב ישראל רוזן